

Isaac Deutscher

Innehåll

Den ojudiske juden.....	1
Vem är jude?	8

Den ojudiske juden¹

”En jude, som har syndat, förblir ändå jude”, lyder ett gammalt talmudiskt ordspråk. Mina tankar har förstas varken någonting med ”synd” eller ”oskuld” att göra. Men ordspråket får mig att tänka på ett barndomsminne som passar bra i sammanhanget.

Jag kommer ihåg att jag, när jag som barn läste *Midrash*, hittade en berättelse som fascinerade mig. Det var historien om den helige och vise rabbi Meir, en av grundpelarna inom den mosaiska ortodoxin och en av författarna till *Mishnah*. Rabbi Meir tog lektioner i teologi för kättaren Elisha ben Abiyuh, kallad Akher (Främlingen). En gång var rabbi Meir tillsammans med sin lärare på sabbatsdagen. Som vanligt fördjupade de sig i en lång diskussion. Kättaren red på en åsna och rabbi Meir gick bredvid, eftersom han inte fick rida på sabbaten. Rabbi Meir lyssnade så intensivt till de visdomsord som föll från kättarens läppar att han inte lade märke till att de kommit fram till den rituella gräns som judarna inte fick överskrida på sabbaten. Den lärde kättaren vände sig till sin ortodoxe elev och sade: ”Titta, vi har nått gränsen och måste skiljas nu. Du får inte följa mig längre. Gå tillbaka!” Rabbi Meir återvände till den judiska församlingen och kättaren fortsatte sin färd långt bortom judarnas gränser.

Det fanns tillräckligt mycket i denna berättelse som kunde förbrylla ett litet ortodoxt judiskt barn. Varför, undrade jag, tog rabbi Meir, som var en av de ledande männen inom ortodoxin, lektioner av en kättare? Varför visade han honom så mycket tillgivenhet?

Det verkade som om jag hade mina sympatier hos kättaren. Vem var han? Det såg ut som om han både tillhörde judarna och stod utanför deras gemenskap. Han avslöjade en underlig respekt för elevens ortodoxa religion, när han sände honom tillbaka på den heliga sabbatsdagen. Men själv brydde han sig inte om föreskrifter och ritualer utan red vidare utanför gränserna. När jag var tretton eller fjorton år började jag skriva på en teaterpjäs om Akher och rabbi Meir och jag försökte få reda på mer om Akhers person. Varför övergav han den judiska religionen? Var han gnostiker? Tillhörde han någon annan grekisk eller romersk filosofisk skola? Jag fann aldrig några svar på mina frågor och lyckades aldrig skriva mer än första akten.

Den judiske kättaren som överger sin religion hör som företeelse hemma i den judiska traditionen. Om man vill kan man se Akher som prototyp för de stora revolutionärerna i vår tid: Spinoza, Heine, Marx, Rosa Luxemburg, Trotskij och Freud. Och man kan också placera in dem i den judiska traditionen. De övergav alla den judiska religionen. De fann alla religionen för gammalmodig, begränsad och inskränkt. De sökte alla efter ideal och något att tro på utanför judendomen, och de representerar det väsentligaste i mycket av de djupaste förändringarna, som ägt rum inom filosofi, sociologi, ekonomi och politik under de sista tre hundra åren.

Hade de någonting gemensamt med varandra? Är det kanske på grund av sin speciellt

---

¹ Denna essä baserar sig på ett föredrag, som hölls i februari 1958, för Världsjudiska kongressen under den judiska bokveckan.

”judiska begåvning” som de präglat mänskligheten så starkt?

Jag tror inte att det finns någon ras som är speciellt begåvad. Ändå tror jag att de här människorna verkligen var mycket judiska. Det fanns någonting hos dem av det som är väsentligt i judiskt liv och intellekt. De var främst ovanliga därför att de som judar levde på gränserna mellan olika civilisationer, religioner och nationella kulturer. De föddes och växte upp på gränserna till olika epoker. De utvecklades där de mest olika kulturella inflytanden korsades och befruktade varandra. De levde i sina respektive länders utkanter eller i deras bortersta vinklar och vrår. De både tillhörde samhället och stod utanför det. Det var detta som förmådde dem att höja sig över samhällen och nationer, över tid och rum, och sträva ut mot nya vida horisonter och långt in i framtiden.

Jag tror att det var en engelsk protestant, som skrev en biografi om Spinoza, som sade att bara en jude kunde ha åstadkommit den omvälvning i sin tids filosofi, som Spinoza gjorde — en jude som varken var bunden av de katolska eller de protestantiska kyrkornas trossatser eller av någon annan barndomstros dogmer.¹ Varken Descartes eller Leibnitz kunde på samma sätt befria sig från den medeltida skolastiska traditionen inom filosofin.

Spinoza växte upp under inflytanden från Spanien, Holland, Tyskland, England och renässansens Italien. Hans tankar utvecklades ur den tidens alla intellektuella strömningar. Holland, där han föddes, var mitt i en borgerlig revolution. Innan hans förfäder kom till Holland hade de varit spansk-portugisiska *maranim*, krypto-judar, dvs. judar till själ och hjärta, men utåt kristna, som så många spanska judar var, som av inkquisitionen tvingats döpa sig. När familjen Spinoza kom till Nederländerna framträdde de som judar. Men naturligtvis var varken de eller deras barn främmande för kristendomens intellektuella atmosfär. När Spinoza började sin bana som självständig filosof och skapade den moderna bibelkritiken, fattade han genast själv att den väsentliga motsägelsen inom judendomen låg i motsägelsen mellan den monoteistiska och universella Guden och det faktum att Gud i den judiska religionen framställs som en Gud, som bara tillhör ett enda folk. Det är motsägelsen mellan den universella Guden och hans ”utvalda folk”. Vi vet vad förverkligandet av denna motsägelse fick för resultat för Spinoza: han förvisades från den judiska församlingen och bannlystes. Han måste kämpa mot det judiska prästerskapet, som smittats av inkquisitionens anda, fast det självt nyligen varit offer för dess grymheter. Han drabbades sedan av de katolska prästernas och de kalvinska pastoreernas fiendskap. Hela hans liv var en kamp mot dåtidens kulturella och religiösa inskränkthet.

Av de många mycket intelligenta judar, som utsattes för motsättningarna i de många olika religionerna och kulturerna, slets en del i så många riktningar av motsägelsefulla inflytanden och påtryckningar, att de inte kunde hitta sig själva utan bröt samman. Uriel Acosta, Spinozas föregångare, var en av dem. Han revolterade många gånger mot judendomen men tog lika många gånger tillbaka sin religion. Rabbinerna bannlyste honom ständigt, och om och om igen föll han på knä framför dem på golvet i Amsterdams synagoga. Spinoza däremot upplevde den stora intellektuella lyckan av att harmoniskt kunna förena de många olika inflytandena med varandra och ur dem få ett vidare perspektiv på världen och skapa en enhetlig filosofi. I nästan varje generation, när den judiske intellektuelle kämpar med sig själv

---

¹ ”Det är en allvarlig nackdel och ett resultat av kristendomens stora seger ute i världen att de kristna tänkarna så sällan kommer i direkt kontakt med andra religioner och världsåskådningar. Konsekvensen av denna brist på erfarenhet är att man anser det självklart att det kristna sättet att se på världen är det enda rätta ... Den djärvaste och mest självständiga tänkaren ... var Spinoza, som stod över de teologiska fördomar, som de andra inte helt kunde frigöra sig från.” (Spinozas brevväxling. Inledning av A Wolf.)

och sin tids problem i skärningen mellan olika kulturer, finns det alltid någon som liksom Uriel Acosta bryter samman under bördan och någon som liksom Spinoza skapar sitt genis vingar av denna börda.

Heine var på sätt och vis en senare tids Uriel Acosta. Hans förhållande till Marx, Spinozas intellektuella barnbarn, är jämförbart med Uriel Acostas förhållande till Spinoza.

Heine slets mellan kristendom och judendom, mellan Frankrike och Tyskland. I hans barnoms Rhenland möttes inflytanden från den franska revolutionen och Napoleons kejsardöme och de tyska kejsarnas gamla heliga romerska välde. Han växte upp både i den klassiska tyska filosofins och den franska republikanismens andliga klimat. Han betraktade Kant som en Robespierre och Fichte som en Napoleon i andens rike. Så beskriver han dem i ett av sina mest djupsinniga och engagerande avsnitt i *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*. Under sina sista år kom han i kontakt med fransk och tysk socialism och kommunism. Och han närmade sig Marx med samma slags ängsliga beundran och sympati som Acosta hade visat Spinoza.

Marx växte också upp i Rhenlandet. Eftersom hans föräldrar inte längre betraktade sig som judar, behövde han inte kämpa mot det judiska arvet som Heine hade gjort. Men hans opposition mot det samtida Tysklands sociala och andliga efterblivenhet var desto mer intensiv. Under största delen av sitt liv levde han i landsflykt. Hans åsikter formades av tysk filosofi, fransk socialism och engelsk samhällsekonomi och hos ingen annan samtida fick dessa olika inflytanden så fruktbart resultat. Han absorberade det bästa i dessa strömningar och överskred deras gränser.

Närmare vår tid fanns Rosa Luxemburg, Trotskij och Freud, som alla formades där historiens strömningar korsades.

Rosa Luxemburg är en unik blandning av tyska, polska och ryska egenskaper och judiskt temperament. Trotskij var elev vid ett lutherskt rysk-tyskt gymnasium i det kosmopolitiska Odessa i utkanten av tsarens grekisk-ortodoxa välde. Och Freuds intellekt mognade i Wien i avståndstagande från judendomen och i opposition mot den habsburgska huvudstadens katolska klerikalism. Det gemensamma för dem var att själva de förhållanden, som de levde under, inte tillät dem att acceptera nationellt och religiöst begränsade ideer utan lockade dem att sträva efter en universell världsåskådning.

Spinozas etik var inte längre judisk etik utan en i vidaste mening mänsklig etik — precis som hans Gud inte längre var den judiska Guden. Hans Gud smälte samman med naturen och förlorade sin speciellt utpräglade gudomliga identitet. Ändå var Spinozas Gud och etik på ett sätt fortfarande judiska, men hans Gud var den judiska monoteismen förlängd till sin logiska slutsats och den judiska universella Guden tänkt till slut, vilket måste resultera i att Guden upphörde att vara judisk.

Heine kämpade med judendomen hela sitt liv. Hans attityd till den var karakteristiskt ambivalent, full av kärlekshat eller hatkärlek. I detta avseende var han underlägsen Spinoza, som trots att han bannlystes av judarna, inte blev kristen. Heine hade inte Spinozas själsstyrka och karaktär. Han levde också i ett samhälle som t.o.m. under de första decennierna på artonhundratalet var mer efterblivet än det holländska hade varit på sextonhundratalet. Först satte han sitt hopp till en falsk frigörelse för judarna, det ideal, som Moses Mendelsohn uttryckte med orden: ”var jude i ditt hem och människa utanför det”. Blygsamheten i det tysk-judiska idealet var av samma eländiga beskaffenhet som bourgeoisins liberalism. Den tyske liberalen var en ”fri man” i sitt hem och *en allertreuester Untertane* (den mest trogna

undersåte) utanför hemmet. Men detta slags frigörelse kunde inte tillfredsställa honom särskilt länge. Han övergav judendomen och övergick till kristendomen. I grund och botten kunde han aldrig acceptera omvändelsen och sitt avståndstagande från judendomen. Hans förkastelsesdom över den judiska ortodoxin finns i alla hans verk. Hans Don Isaac säger till rabbi Bachrach: ”Jag kan inte bli en av er. Jag tycker mycket bättre om ert kök än om er religion. Nej, jag kan inte bli en av er. Och jag misstänker att jag också, under er bästa tid då kung David regerade, skulle ha lämnat er och gått till Assyriens och Babylons tempel, som var fyllda av kärlek och livsglädje.” Ändå var det en hetsig och harmsen jude som i *An Edom* hade ”*gewaltig beschworen den tausendjährigen Schmerz*” (våldsamt vädjat till den tusenåriga smärtan).

Marx, som var ungefär tjugo år yngre, besegrade de problem som Heine pinades av. Bara en enda gång kom han i beröring med dem i sin ungdomliga och berömda *Zur Judenfrage*. Skriften var ett oreserverat förkastande av judendomen. De som försvarat judisk ortodoxi och nationalism har på grund av det som står i skriften häftigt angripit Marx för ”antisemitism”. Ändå tror jag att Marx gick till själva kärnan av problemet när han påstod att judendomen hade överlevt ”inte trots historien utan i och genom historien”. Den speciella roll, som judarna spelade som representanter för penningekonomin i områden som levde på naturhushållning, hade gjort att de överlevt. Judendomen var i huvudsak ett teoretiskt koncentrat av marknadsförhållanden och köpmännens religiösa tro. Det kristna Europa blev på sätt och vis judiskt när det utvecklades från feodalism till kapitalism. Marx såg i Kristus den ”teoretiserande juden”, och juden som en ”praktiserande kristen” och därför blev den ”praktiserande” kristne borgaren en ”jude”.

Eftersom han betraktade judendomen som en religiös reflex av den borgerliga tanken, ansåg han att det borgerliga Europa höll på att införlivas med judendomen. Hans ideal var inte jämlikhet mellan judar och icke-judar i en ”judifierad” kapitalistisk stat, utan judarnas och icke-judarnas frigörelse från borgerliga levnadsförhållanden, eller, som han så provokativt på sitt något överdrivet paradoxala unghегelska språk kallade det: ”samhällets frigörelse från judendomen.” Hans ide var lika allmängiltig som Spinozas, men ytterligare utvecklad under två hundra års tid. Det var socialismens ide om det klass- och statslösa samhället.

Bland Marx' många lärjungar och efterföljare fanns det knappast några som var så lika honom själv till själ och temperament, som Rosa Luxemburg och Lev Trotskij. Deras släktskap med honom visar sig tydligast i deras dialektiskt dramatiska vision av världen och klasskampen och i den ovanliga harmoni mellan tanke, intensitet och fantasi, som ger deras språk en speciell klarhet, styrka och rikedom. (Bernhard Shaw tänkte antagligen på dessa egenskaper när han talade om Marx ”ovanligt judiska litterära talang”.) Som Marx kämpade Rosa Luxemburg och Trotskij tillsammans med sina icke-judiska kamrater för allmängiltiga mot enskilda, för internationella mot nationella lösningar av sin tids problem. Rosa Luxemburg sökte överbrygga motsättningen mellan tysk reformistisk socialism och rysk revolutionär marxism. Hon försökte ge den tyska socialismen något av den ryska och polska revolutionära glöden och idealismen och något av den revolutionära romantik som t.o.m. den store realisten Lenin inte skämdes för att berömma. Hon försökte också införa den västeuropeiska demokratiska andan och traditionen i de östeuropeiska socialistiska underjordiska rörelserna. Hon misslyckades med sitt viktigaste mål och måste betala med sitt liv. Det hohenzollernska Tyskland firade sin sista och Nazityskland sin första seger med hennes död.

Trotskij, den ständiga revolutionens upphovsman, hade en vision av en global omvälvning, som skulle förändra mänskligheten. Han var tillsammans med Lenin den ryska revolutionens ledare och Röda arméns grundare men kom i konflikt med den stat han hjälpt till att skapa, när

staten och dess ledare satte upp socialismens baner i ett enda land. Hans vision av socialismen var inte begränsad till ett enda land.

Alla dessa stora revolutionärer var mycket känsliga. Som judar var de på något sätt rotlösa. Men egentligen rotlösa bara till en viss grad, eftersom de hade sin djupaste förankring i sin tids intellektuella tradition och dess ädla strävanden. Ändå var de de första offren så snart religiös intolerans eller nationella känslor började visa sig. De bannlystes av judiska rabbiner. De förföljdes av kristna präster. De jagades av maktfullkomliga myndigheters poliser och av soldatesken. De var hatade av de halvdemokratiska källborgarna. Och de uteslöts ur sina egna partier. De var nästan alla landsflyktiga från sina egna länder. Och alla deras arbeten brändes vid något tillfälle på bål. Spinozas namn kunde inte nämnas på över hundra år efter hans död. Inte ens Leibnitz, som hade hämtat så mycket av Spinoza, vågade nämna det. Trotskij är fortfarande bannlyst i Ryssland idag. Marx', Heines, Freuds och Rosa Luxemburgs namn var för inte så länge sedan förbjudna i Tyskland. Men den yttersta segern är deras. Efter hundra år, då Spinozas namn var höljt i glömska, satte de upp monument över honom och erkände honom som den mänskliga själens största inspirationskälla. Herder sa en gång om Goethe: "Jag skulle önska att Goethe läste något mer än Spinozas *Etik* på latin." Goethe hade verkligen formats av Spinozas tankar. Heine beskrev honom med rätta som "en Spinoza som kastat den geometrisk-matematiska formelkappan och står framför oss som lyrisk poet". Heine har segrat över Hitler och Goebbels. De andra revolutionärerna av samma slag kommer också att överleva och förr eller senare segra över dem som ansträngt sig så att utplåna minnet av dem.

Man ser mycket tydligt varför Freud också tillhör denna grupp. Vilka förtjänster hans undervisning än må ha, överskrider han tidigare psykologiska skolors gränser. Han analyserar inte en tysk, engelsman, ryss eller jude utan den universella människan inom vilken det omedvetna och det medvetna kämpar, människan som både är en del av naturen och samhället, människan vars begär och önskningsar, samvetsbetänkligheter och hämningar, oro och sinnestillstånd är lika viktiga oavsett vilken ras, religion eller nation hon tillhör. Nazisterna hade därför rätt, ur sin synpunkt sett, när de kopplade samman Freuds namn med Marx' och brände bådas böcker.

Alla dessa tänkare och revolutionärer har haft vissa filosofiska principer gemensamt. Fastän deras filosofier naturligtvis förändras från århundrade till århundrade från generation till generation, är de alla från Spinoza till Freud determinister. Alla anser de att universum regleras av inneboende lagar och styrs av *Gesetzmässigkeiten* (lagbundenhet). De betraktar inte verkligheten som ett virrvarr av händelser och ser inte på historien som ett resultat av olika härskares nycker och infall. Freud säger till oss att det inte existerar något tillfälligt i våra drömmar, galenskaper eller ens i våra felsägningar. Utvecklingslagarna, säger Trotskij, "bryts" genom olyckor. Och i och med att han säger så, står han mycket nära Spinoza.

De är alla determinister därför att de kan se den grundläggande lagbundenheten i livet, eftersom de på nära håll sett många olika slags samhällen och studerat många "levnadssätt". De tänker dialektiskt, därför att de genom att leva på gränsen mellan nationer och religioner ser hur samhället ständigt förändras. Verkligheten är för dem dynamisk, inte statisk. De som är inneslutna i ett samhälle, en nation eller en religion brukar tro att deras levnadssätt och deras religion har en absolut och oföränderlig giltighet och att allt som motsäger deras normer på något sätt är "onaturligt", underlägset eller dåligt. De som å andra sidan lever på gränsen mellan olika civilisationer ser mycket klart naturens och samhällets stora rörelse och inkonsekvens.

Alla dessa tänkare är eniga i sin uppfattning om de moraliska normernas relativitet. Ingen av

dem tror på det absoluta goda eller det absoluta onda. De har alla undersökt samhällen med olika slags moraliska normer och etiska värderingar. Det som var bra för den romersk-katolska inkquisitionen, då Spinozas farföräldrar levde, var illa för judarna. Och vad som var bra för rabbinerna och de äldre judarna i Amsterdam var illa för Spinoza. Heine och Marx upplevde i sin ungdom den häftiga kollisionen mellan den franska revolutionens och det feodala Tysklands moral.

Nästan alla dessa filosofer har också en annan stor filosofisk i& gemensam, nämligen iden att kunskapen måste vara aktiv för att bli verklig. Detta har, inom parentes, betydelse för deras åsikter om etiken. Ty om kunskap inte kan skiljas från handling eller *praxis*, som till sin natur är relativ och motsägelsefull, då är moral, kunskapen om vad som är gott och ont, också något som inte kan skiljas från *praxis* och därför också relativ och motsägelsefull. Spinoza sade "att vara är att göra och att veta är att göra". Det var bara ett steg från det till Marx' mening: "Ända till nu har filosoferna tolkat världen. Hädanefter är målet att förändra den."

Alla dessa män, från Spinoza till Freud, trodde på människornas solidaritet med varandra. Det var detta som var underförstått i deras attityd till judendomen. Genom vår egen tids blodfärgade dimma ser vi nu tillbaka på dem som trodde på mänskligheten. Vi ser tillbaka genom röken från gaskamrarna som ingen vind kan skingra ur vår åsyn. Dessa "judiska judar" var i huvudsak optimister. Och deras optimism var mycket större än den man vågar hysa idag. De trodde inte att det var möjligt att "det civiliserade" Europa på nittonhundratalet skulle sjunka ner till de barbariska avgrunder där enbart orden "mänsklig solidaritet" skulle låta som ett perverst skämt i judiska öron. En enda av dem, Heine, hade poetens intuitiva föräning om detta, när han varnade Europa att akta sig för de gamla tyska gudarnas "*aus dem deutschen Urwalde*" (ur den tyska urskogen) kommande angrepp och när han klagade över att den moderna judens framtid var tragisk över all beskrivning och förstånd — så tragisk att "de skrattar åt dig när du talar om det, och detta är det mest tragiska av allt".

Denna föräning finns varken hos Spinoza eller hos Marx. Freuds själsliga hälsa vacklade på gamla dar under nazismens slag. För Trotskij kom det som en chock när Stalin använde sig av antisemitiska anspelningar mot honom. Som ung hade Trotskij i de mest kategoriska termer förkastat det krav på judisk "kulturell autonomi" som *Bund*, det judiska socialistiska partiet, krävde 1903. Han gjorde det i kraft av solidariteten mellan jude och icke-jude i den socialistiska gemenskapen. Nästan tjugofem år senare, när han kämpade en ojämn kamp mot Stalin och gick till partimötena i Moskva för att lägga fram sina synpunkter, möttes han med elaka anspelningar på sin judiska tillhörighet och även med direkta antisemitiska förolämpningar.

Anspelningarna och oförskämdheterna kom från medlemmar av det parti, som han tillsammans med Lenin lett under revolutionen och inbördeskriget. Efter ytterligare tjugofem år och efter Auschwitz, Majdanek och Belsen tillgrep Stalin ännu en gång, och nu än mer öppet och hotande, antisemitiska anspelningar och förolämpningar.

Det är ett obestridligt faktum att den nazistiska massakern på sex miljoner europeiska judar inte har gjort något djupare intryck på Europas nationer. Den har inte skakat om deras medvetande ordentligt. Den har nästan lämnat dem likgiltiga. Har då den optimistiska tro på mänskligheten, som de stora judiska revolutionärerna hyste, bestyrkts? Kan vi fortfarande dela deras tro på civilisationens framtid?

Jag medger att det skulle vara svårt, ja kanske omöjligt att ge ett positivt svar, om man enbart skulle försöka svara på dessa frågor som jude. Jag kan inte själv närma mig problemet enbart från judisk synvinkel. Och mitt svar är: Ja, deras tro var berättigad. Den var i varje fall

berättigad i den utsträckningen att den yttersta solidariteten mellan människorna är en av de nödvändiga förutsättningarna för att vi skall kunna bevara mänskligheten och för att vi skall kunna befria vår värld från de rester av barbari som fortfarande finns här och som ännu förgiftar den.

Varför har då de europeiska judarnas öde lämnat de europeiska nationerna eller den icke-judiska världen som helhet så likgiltig? Olyckligtvis hade Marx mer rätt i sin uppfattning om judarnas plats i det europeiska samhället, än vi insåg för en tid sedan. Den främsta orsaken till den judiska tragedin låg i det faktum att massorna i Europa, som resultat av en lång historisk utveckling, vant sig vid att identifiera juden först och främst med köpmän och mäklare, procentare och kapitalister.

Judarna hade blivit symbolen för dessa företeelser i folkets medvetande. Slå upp det engelska Oxford Dictionary och se efter hur det ger de vanliga betydelseerna för ordet ”jude”: För det första är det ”en person av den hebreiska rasen”. För det andra — detta är den vardagliga betydelsen — är det en ”snål procentare, som gör bra affärer”. ”Rik som en jude”, säger ordspråket. I vardagsspråket kan ordet på engelska användas som transitivt verb: Att handla som en jude, säger Oxford Dictionary, betyder att ”lura och bedra”. Detta är den vanliga bilden av juden och den vanligaste fördömen om honom, som finns på många språk, inte bara i engelskan och i många konstverk, inte bara i *Köpmannen i Venedig*.

Detta är emellertid inte den enda vanliga bilden. Kom ihåg när och hur Macaulay pläderade för politisk jämställdhet mellan judar och icke-judar och för judarnas rätt att bli ledamöter av underhuset. Det var då en Rotschild skulle väljas in i underhuset. Han blev den förste juden i underhuset och valdes som representant för London. Macaulays argument var följande: Om vi tillåter juden sköta våra ekonomiska affärer, varför skulle vi då inte låta honom få sitta här tillsammans med oss i parlamentet och ha ett ord med i skötseln av våra gemensamma affärer? Så lät den borgerlige kristne när han tog en ny titt på Shylock och hälsade honom som sin bror.

Jag tror att orsaken till att judarna kunde överleva som ett separat samhälle berodde på att de representerade marknadsekonomin i ett samhälle som levde på naturhushållning. Detta faktum är en av orsakerna till den skadeglädje eller likgiltighet som Europas pöbel visade inför massakern på judarna. Det var judarnas olycka att de europeiska nationerna, åtminstone under den första halvan av detta århundrade, angrep kapitalismen på ett sådant ytligt plan.

De angrep inte kapitalismens verkliga kärna, dess produktivetsförhållanden eller dess fördelning av kapital och arbete, utan dess yttre och till största delen ålderdomliga utanverk, som ofta verkligen var judiskt. Detta är kärnan i den judiska tragedin. Den ruttnande kapitalismen har överlevt sig själv och moraliskt korrumpert mänskligheten. Och vi judar har måst betala för det och måste kanske betala ännu mer.

Allt detta har drivit judarna att se sin enda utväg i en egen stat. De flesta av de stora revolutionärerna, vilkas arv jag talar om, har sett den slutgiltiga lösningen på sina och vår tids problem inte i nationalstater, utan i det internationella samhället. Som judar var de de naturliga pionjärerna för en sådan idé. För vilka är mer kvalificerade att förkunna det internationella samhället där alla är jämlika, än de judar som stod fria från all judisk och icke-judisk ortodoxi och nationalism?

Emellertid har det borgerliga Europas sönderfall tvingat juden att acceptera nationalstaten. Detta är den paradoxala fullbordan av den judiska tragedin! Den är paradoxal därför att vi lever i en tid då nationalstaten snabbt håller på att bli en anakronism och en arkaism — inte

bara nationalstaten Israel utan också nationalstaterna Ryssland, Förenta staterna, Storbritannien, Frankrike, Tyskland m.fl. De är alla anakronismer. Inser ni inte det redan? Är det inte uppenbart, att i en tid då atomenergin dagligen förminska jordklotets yta, då människan har börjat sin resa mellan planeterna, då sputnikar kan korsas en stor nation på en minut eller några sekunder, att i en sådan tid tekniken får nationalstaterna att verka lika löjliga och gammalmodiga som de små medeltida furstendömena var på ångmaskinens tid?

Inte ens de unga nationalstaterna Indien, Burma, Ghana, Algeriet m.fl., som är resultat av koloniala och halvkoloniala folks nödvändiga frigörelsekamp, kan behålla sin framstegsvänliga karaktär en längre tid. De utgör ett nödvändigt stadium i vissa folks historia. Men det är ett stadium som också dessa människor måste övervinna för att finna en vidare ram för sin existens. I vår tid börjar alla nationalstater efter en tid att angripas av det vanliga förfall, som drabbar denna form av politisk organisation. Detta har redan visat sig under den korta tid som Indien, Israel och Ghana existerat.

Världen har tvingat judarna att acceptera nationalstaten som sin stolthet och sitt hopp i en tid då det finns litet eller inget hopp kvar för en sådan. Man kan inte anklaga judarna för det. Man måste anklaga världen. Men judarna borde åtminstone vara medvetna om paradoxen och inse att deras enorma entusiasm för "nationellt oberoende" är en historiskt försenad företeelse. De hade ingen nytta av nationalstatens fördelar under de århundraden den var en drivkraft för mänsklighetens framåtskridande och en revolutionär och enande faktor i historien. De har blivit delaktiga av den först sedan den blivit en orsak till oenighet och social upplösning.

Därför hoppas jag att judarna till slut, tillsammans med andra nationer, skall bli medvetna — eller åtminstone återfå medvetandet — om nationalstatens otillräcklighet och att de skall hitta tillbaka till det moraliska och politiska arv, det budskap om universell mänsklig frigörelse, som de judar som frigjorde sig från judendomen har efterlämnat åt oss.

Vem är jude?¹

Att frågan "Vem är jude?" över huvud taget alls kan ställas ger mig en egendomlig känsla av att jag står i begrepp att diskutera ett av de vanligaste ämnena i många av de moderna romanerna från Kafka till Nigel Dennis: förlorade identitetshandlingar, eller kanske några som man aldrig kan finna.

Eftersom så många intellektuella förkastar ritualer och tabun, det som man får och inte får göra i varje religion, hur kan man då vänta sig att en judisk intellektuell skall kunna identifiera sig med de erkända ålderdomliga ortodoxa judiska traditionerna? För omkring trettio år sedan skulle jag ha tyckt att frågan: "Vad är det som ger juden och den judiske intellektuelle hans identitet?" var fullkomligt irrelevant. Och det tycker jag delvis nu också. Det räcker inte att ställa frågan om en abstrakt judisk intellektuells identitet vilken som helst, och det är inte heller särskilt fruktbart att tala om denne judiske intellektuelle, som om han vore en manifestation av det där stora EGO — med stora bokstäver — som existerar i något slags vakuum i en judisk evighet. Den judiske intellektuelles identitet, ja visst. Men i vilken värld, i vilket sammanhang, i vilket förhållande till vår tids problem? Det är så jag tycker man skall

¹ "Vem är jude? Vilken plats har den judiske intellektuelle i det moderna samhället och vilken roll bör han spela i det? Dessa frågeställningar var kärnan i en debatt som fördes i mitten på 1960-talet i judiska cirklar. Isaac Deutschers bidrag var en intervju i *The Jewish Quarterly* (London 1966), där han ifrågasatte det underförstådda antagandet att det existerade en "positiv judisk gemenskap". Han deltog också i en diskussion som anordnades av den engelska avdelningen av den Världsjudiska kongressen i november 1963. Denna essä är ett sammandrag av intervjun och hans diskussionsinlägg.

ställa frågan om man över huvud taget alls skall ställa den.

Det verkar alltför överkligt och meningslöst att bara bry sig om den judiske intellektuelle och försöka definiera honom utan något samband med den yttre världen och de motsättningar som sliter världen i stycken och söndrar mänskligheten. Om vi också är intresserade av judens roll i samhället, måste vi genast fråga oss vilken jude och vad för slags samhälle vi tänker på. Är det juden i det amerikanska eller sovjetiska samhället? I England? I Frankrike? I Tyskland eller i Israel? Judens ställning är olika i alla dessa samhällen. Vad finns det för gemensam nämnare för judarnas attityder, roller och funktioner under så olika förhållanden?

Det är mycket betecknande och karakteristiskt för vår tid att juden, nu mer än någonsin tidigare, har behov av att försöka definiera sin ställning i förhållande till sin icke-judiska omgivning. Han vet att hans roll inte har samma karaktär som den irländske intellektuelles i USA. Undersökte någonsin president Kennedy sin identitet som irländsk intellektuell? Och ändå är juden alltid medveten, ja smärtsamt medveten om att det är en enorm skillnad mellan hans och irländarens ställning i USA. På något sätt känner han att han är "den andre" negern, den med vit hud i den Stora Demokratien. Och hur många gånger låter han inte den svarte negern umgälla det? I sydstaterna är det vanligare att juden tillhör de fanatiska förespråkarna för vit överhöghet än att han inte gör det. Det är svårt att i denna härva av känslor, rädsla, fördomar och rasistiskt övermod finna sin identitet. Och det är nästan omöjligt att finna en nöjaktig förståelse för det komplicerade i situationen.

Jag tror att den judiske intellektuelle för ca trettio, trettiofem år sedan inte behövde definiera sin roll och sin identitet. För att ta mitt eget fall: jag skulle själv aldrig ha diskuterat den här frågan. Inte därför att jag inte hade några rötter i den judiska traditionen. Tvärtom. Jag växte upp i judisk miljö och jag gick i en strängt talmudisk skola. Jag hade kvar mina tinningslockar och min kapota tills jag var sjutton år. Jag revolterade mycket tidigt i mitt liv mot den judiska religiösa ortodoxin men jag tyckte mycket om den judiska kulturens litteratur och teater. Jag skrev själv på jiddisch och talade till arbetare på jiddisch vid stora möten. Och det var inte alltid politiska möten. Jag kan ännu se framför mig massorna av unga och gamla, arbetare, hantverkare och fattiglappar, som samlades på kvällarna för att lyssna till uppläsningar av poesi och teater. De kom ofta i sina arbetskläder för att applådera Peretz Markish eller Itzik Manger när, de läste sina poem, eller Joseph Opatoshu eller J. N. Weissenberg som läste prosa eller H. D. Nomburg som berättade om judiska författare i det förgångna. Ingenstans i världen, ingenstans i den högt civiliserade världen, utom kanske i Moskva av idag, tyckte människorna så mycket om att lyssna till sina författare och poeter som de judiska arbetarna i Warszawa och i den polsk-litauiska landsorten. Här formades något som man skulle kunna kalla ett nytt judiskt kulturellt medvetande alldeles av sig självt och det skapades i skarp motsättning till det religiösa medvetandet.

Från den tiden tillbringade jag mina bästa och politiskt mest aktiva år bland judiska arbetare. Jag skrev på polska och på jiddisch och jag kände att min identitet smälte samman med den östeuropeiska arbetarrörelsen och den polska i synnerhet. Som marxister försökte vi teoretiskt förneka att den judiska arbetarrörelsen hade en egen identitet. Men det hade den i alla fall. Det var helt klart att den intellektuelle fann sin roll i den judiska arbetarrörelsen och slapp besväret att behöva definiera den. Den litteratur som skrevs på jiddisch fullkomnades under påverkan från den judiska arbetarklassen i Östeuropa. Nästan över en natt blev detta kraftfulla och uttrycksfulla språk, som ständigt förnyades och berikades, ett dött språk. Judiska författare och poeter var fast förankrade i den arbetarrörelse, som vi likt ett Atlantis såg försvinna ner i tomma intet.

Vi vet alla hur frånstötande en del judiska miljöer i väst verkar, miljöer där det bara finns några få tabun men desto mer pengar. För oss, i den miljö jag kände till, var det tvärtom. Inga pengar, inga tabun men ett överflöd av hopp, idéer och ideal. Vi hade enbart förakt till övers för *Yahudim* i väst. Våra kamrater var av ett helt annat slag.

I slutet av trettiotalet hade jag förmånen att få arbeta i nära politisk kontakt med en man som var nästan tjugo år äldre än jag själv. Han var född i den yttersta fattigdom och växte upp bland stadens värsta lumpproletariat och slödder på botten av den sociala skalan. Han var analfabet ända tills han var sjuåttio år. När jag lärde känna honom var han en av de mest bildade intellektuella av arbetarursprung som jag någonsin mött i något land. Jag fick aldrig reda på var han lärt sig läsa. Men det var i Tsarrysslands och Pilsudskis polska fängelseceller och vid de leninistiska kurserna i Moskva och på diskussionscirklarna i den revolutionära underjordiska rörelsen han ivrigt och glupskt absorberade allt det som världslitteraturen och den klassiska socialistiska litteraturen hade att ge. För detta barn som växt upp i den mest fruktansvärda judiska fattigdom, var en smula kunskap alltid mycket mer värd än ett stycke bröd. Den första ryska revolutionen 1905 var en blixtnedslag som upplyste hans horisont. Och i ljuset från den — i och utanför fängelset — läste han Marx', Engels och Kautskys arbeten. Han läste Tolstojs romaner, Mickiewicz' poesi och Peretz' dramatik. ”Utan revolutionen skulle jag ha sjunkit ner i den kriminella undre världens trask på Smoczagatan”, säger han om sig själv i sina memoarer. Men han lämnade Smoczagatan och dess prostituerade, bordeller, ficktjuvar, brottslingar och moraliska och psykiska förnedring långt bakom sig. Han klättrade verkligen från sin barndoms jämmerdal upp till den tidens andliga höjder. Han måste veta vad han kämpade för och han tog reda på vad det var. Det fanns ingen plats för honom i det samhälle där han var född. Han skulle ägna sitt liv åt att förändra det. Han tillhörde de judiska arbetarnas förtrupp i Warszawas Muranovdistrikt. Deras identitet var instämplad i deras ansikten, i deras ögon och i deras utslitna händer. Vi judiska intellektuella, som bekymrade oss om deras liv, deras utveckling och skolning, deras hopp och längtan, hade också vår identitet utan att någonsin behöva söka efter den.

Yahudim i väst, bourgeoisin och plutokratin, måste bära sina *Tales* och *Tefilim* för att öka sin känsla av respekt och värdighet. De måste tävla med den icke-judiske Jones, som gick med sin bönbok till kyrkan varje söndag. Vi hade vår värdighet och vi behövde inte skryta med den. Vi kunde vår Talmud, vi hade formats i chassidismen. Alla dessa idealiseringar vari våra ögon dammholn. Vi hade vuxit upp i det judiska förgångna. Vi var grannar med elva-, tretton- och sextonhundredalen eller bodde under samma tak som de. Och vi ville komma ifrån det gamla och leva på nittonhundredatalet. Genom romantikern Martin Bubers tjocka förgyllning och fernissa kunde vi se och känna lukten av vår ålderdomliga religions och vårt levnadssätts obskurantism, som inte förändrats sedan medeltiden. För en person med min bakgrund verkade den västerländske judens mondäna längtan tillbaka till femtonhundredatalet överklig och kafkalik, ett återvändande som förmodades hjälpa honom att återvinna eller återupptäcka sin judiska kulturella identitet.

För att gå från personliga minnen till mera allmänna problem: när man ställer frågan om en judisk identitet börjar man med att anta att det existerar en positiv identitet. Men har vi rätt att göra ett sådant antagande? Är inte judisk medvetenhet i denna tid i världshistorien huvudsakligen en reflex av antisemitiska påtryckningar? Jag tror att judarna idag inte skulle ha existerat som en särskild gemenskap utan fullständigt ha assimilerats, om inte antisemitismen hade visat sig ha så fruktansvärt djupa rötter och varit så ihärdig och dominerande i det kristna europeiska samhället. Det är den fientliga icke-judiska omgivningen som ständigt återskapat

och skänkt ny vitalitet åt judendomen. För trehundra år sedan såg Spinoza ingenting egendomligt i det faktum att judarna kunde överleva så länge trots sin förskingring och statslöshet. De har, säger Spinoza, ”genom att fullständigt isolera sig från andra folk åsamkat sig universellt hat”.¹ Han förklarar att den icke-judiska omgivningen till stor del var orsak till att judarna överlevde. Han påminner om att när kungen av Spanien tvingade judarna att acceptera landets religion eller gå i landsflykt, antog en stor del av judarna den romersk-katolska läran. När de blivit katoliker fick de samma privilegier och rättigheter som alla andra medborgare. Mycket snart identifierade de sig med spanjorerna och på några år assimilerades de i den lokala befolkningen. I Portugal var det tvärtom. När Manuel tvingade judarna att bli katoliker, konverterade de. Men han ansåg dem fortfarande inte vara värdiga någon hederlig social ställning. Och därför fortsatte de att leva isolerade från det portugisiska samhället. Man skulle kunna säga att det måste vara en verkligt definierad egenskap eller identitet, som i sig själv kan framkalla så negativa känslor. Men inte desto mindre höll denna judarnas ”verkliga definierade identitet” på att upplösas för inte så länge sedan; vid slutet av förra århundradet. När allt kommer omkring uppstod sionismen i protest mot den upplösningen, medan den europeiska socialismen som regel accepterade och uppmuntrade judarnas assimilering som ett led i en vidare och mer framstegsvänlig rörelse, då det moderna samhället skulle lämna sina individuella och nationalistiska traditioner.

Under många århundraden hade det positiva elementet i den judiska identiteten sin verkliga orsak i den speciella roll som juden spelade i det europeiska samhället. Under feodalismen och den tidiga kapitalismen representerade han penningekonomin och dess idéer för människor vilkas tankar hade formats av naturhushållningen. Det var inte av en slump som den kristne identifierade juden med en symbolisk figur som Shylock eller Fagin, en symbol som uppträder i många versioner och variationer i världslitteraturen. Det var inte heller en *meshumadisk* elakhet som fick Marx att påstå att judens verkliga gud var pengar. Han menade inte detta som ett moraliskt fördömande av judendomen utan som ett faktiskt påstående om judens speciella roll i det kristna samhället. Han påstod att det kristna samhället blev mer och mer ”judiskt” i och med att det blev mer kapitalistiskt. Han var helt övertygad om att både den kristne och juden skulle upphöra att vara ”judiska” eller, vad den saken beträffar, kristna, allteftersom det europeiska samhället förvandlades från kapitalism till socialism. Under Marx' livstid, som var den verkliga assimilationsåldern, höll den judiska identiteten verkligen på att försvinna, åtminstone i Västeuropa.

Jag anser inte att de tragiska händelserna under den nazistiska perioden ogiltigförklarar den klassiska marxistiska analysen av det judiska problemet eller påkallar en revision därav. Det är helt naturligt att den klassiska marxismen inte räknade med något så grymt som nazisternas ”slutgiltiga lösning” eller med problemets allvarliga komplikationer under den stalinistiska och efterstalinistiska perioden i Sovjetunionen. Den klassiska marxismen räknade med en hälsosammare och mer normal utveckling som helhet och trodde på en gynnsam förvandling av det kapitalistiska samhället till ett socialistiskt. Den räknade inte med kapitalismens envisa fortbestånd och den degenererande effekt den hade på vår civilisation. Ändå sade Marx, Engels, Rosa Luxemburg och Trotskij hela tiden att mänskligheten stod ansikte mot ansikte mot två alternativ: antingen internationell socialism eller barbari — *tertium non datur*. Antagligen visste de inte själva hur rätt de hade och hur riktiga alternativen var. Däremot kunde de inte förutse hur djupt ner i barbariet den mänsklighet skulle sjunka, som vägrade att ansluta sig till socialismen.

---

¹ Avhandling om religion och politik, kapitel III.

Nazismen var ingenting annat än det gamla samhällets självförsvar mot kommunismen. Nazisterna förstod själva att de spelade den rollen. Hela det tyska samhället betraktade dem på det sättet. Och de europeiska judarna har fått betala priset för kapitalismens fortbestånd och förmåga att försvara sig mot en socialistisk revolution. Detta faktum påkallar sannerligen ingen revision av den klassiska marxistiska analysen utan bekräftar den snarare. En läkare skulle säkert inte känna något behov av eller finna det berättigat att revidera den medicinska vetenskapen, när han konfronterades med en speciellt otäck typ av cancer. Judarnas öde försvagar inte min marxistiska övertygelse, tvärtom förstärker det min marxistiska världsåskådning.

Marxismen som metod och materialistisk historieuppfattning hjälper till att analysera de krafter som skapar samhället. De som använt sig av denna metod hade en föraning — och i Trotskijs fall en ovanlig vision — av det barbari som hotade att uppsluka Europa. Men den nazistiska teorins och praktikens fullständiga vidrighet, förfall och patologiska karaktär trotsade varje normal och frisk människas fantasi.

Det är en tragisk och makaber sanning att Hitler har varit den som gjort det mesta för att återskapa den judiska identiteten. Och det är en av hans mindre postuma triumfer. Auschwitz var den nya judiska medvetenhetens och den nya judiska nationens fruktansvärda upphov. Vi som förkastat den religiösa traditionen tillhör nu den negativa gemenskapen av dem som så många gånger tidigare i historien och även för inte så länge sedan på ett tragiskt sätt utvalts att bli förföljda och utrotade. För dem som alltid betonat kontinuiteten i judendomen är det egendomligt och bittert att tänka på att judendomen fått nytt liv på grund av sex miljoner judars förintelse. Jag hade föredragit att judendomen försvunnit och att de sex miljonerna män, kvinnor och barn hade fått leva. Det är ur askan från sex miljoner judar, som judendomens fågel Fenix har rest sig. Vilken återuppståndelse!

Och nu ropar denna tragiskt återuppståndna identitet efter att få identifiera sig med och finna sig själv i den verklighet som helt nyss ödelagts av det förflutna. Denna desperata ansträngning kommer att vara fruktlös om man bara närmar sig problemet från judisk utgångspunkt. Vem är det som söker sin judiska identitet? Sir Isaac Wolfson eller Mendes-France? Ben Gurion eller Lazar Kaganovitj? Överrabbinen i England eller jag själv?

För att åter bli personlig: för mig är den judiska gemenskapen fortfarande enbart negativ. Jag har ingenting gemensamt med *Mea Shaarim*-judarna eller med någon av de israeliska nationalisterna. Jag sympatiserar med de israeliska marxisterna på vänsterkanten men jag står lika nära dem som har samma åsikter i Frankrike, Italien, England och Japan eller de många amerikaner som jag talade till i Washington och San Francisco vid stora protestmöten mot kriget i Vietnam. Skall vi nu acceptera att den judiska gemenskapen skapas av en rasgemenskap eller av "blodsband"? Vore inte detta ännu en triumf för Hitler och hans degenererade filosofi?

Om det inte är rasen, vad är det då som gör juden till jude?

Religionen? Jag är ateist. Den judiska nationalismen? Jag är internationalist. Därför är jag inte i någon av de meningarna jude. Men jag är jude i kraft av min ovillkorliga solidaritet med de förföljda och utplånade. Jag är jude därför att jag betraktar den judiska tragedin som min egen tragedi. Jag är jude därför att jag känner den judiska historiens pulsslag och därför att jag skulle vilja göra allt jag kan för att ge judarna en verklig, inte falsk, trygghet och självaktning

De skillnader i bakgrund, levnadsförhållanden och världsåskådning som skiljer till exempel sir Isaac Wolfson eller överrabbinen i England från mig själv och min vän från Muranov-

distriktet i Warszawa, vars porträtt jag avsiktligt skisserade, understryker det orimliga i att närma sig det problem som vi sysslar med enbart från judisk synvinkel. Definitionen av en jude är så oåtkomlig därför att Diasporan utsatte judarna för så många olika slags påtryckningar och inflytanden och även för så många olika slags sätt att försvara sig mot fientligheterna och förföljelsen. Mitt engagemang i förkrigs-Polens judiska angelägenheter skulle utan tvekan av alla de judiska församlingarna i New York, Paris och London kunna betraktas som omstörtande, kätterskt och fullkomligt ojudiskt.

Det är alltså meningslöst att tala om den ”judiska gemenskapen” som om den vore en allomfattande verklighet. Och för en marxist är det dubbelt meningslöst. Marxisterna betraktar alla samhällen främst med utgångspunkt från de klasskillnader som finns i dem. Men det ”judiska samhället” har inte bara sociala klasskillnader. Det är också geografiskt uppdelat. Den ursprungliga kulturella traditionen i olika länder där judarna varit en minoritet har påverkat dem och fått dem att se på omvärlden på olika sätt. (Det är fortfarande vanligt att tyska och östeuropeiska judar är fientligt inställda till varandra och många elaka skämt i Israel bygger även nu på denna spänning och fientliga inställning.)

I Östeuropa var det sekulariserade judiska kulturlivet oupplösligt förenat med arbetarrörelsen. Det livet och den rörelsen kan inte mer återuppstå. De överlevande resterna av det livet, som finns i USA och på andra platser i världen, håller säkert på att dö ut. Man kan naturligtvis bevara jiddisch som man bevarar vilken annan tradition som helst som inte kan utvecklas. Jag kommer ihåg att jag diskuterade den frågan för omkring fyrtio år sedan med Moshe Nadir, som var en stor författare på jiddisch men också en mästare i paradoxens svåra konst. På den tiden diskuterade man redan om jiddisch skulle ha någon möjlighet att överleva och utvecklas i Amerika. Nadir var skeptisk: ”Jag tror inte att jiddisch kommer att överleva”, sade han. ”Men jag bryr mig inte om ifall det inte gör det. Om vårt språk dör, kommer vi författare som skriver på jiddisch att studeras som de gamla mästarna på vilket annat gammalt dött språk som helst — som grekiskan och latinet. Vi kommer att bli klassiker. Framtida generationer kommer att läsa mina satirer som vi nu läser och studerar Horatius och Ovidius.”

Nadirs paradox har besannats mycket tidigare och på ett mycket grymmare sätt än han kunde ha föreställt sig. Trots sin skenbara eller låtsade likgiltighet för sitt språks öde, skulle Nadir ha varit angelägen om att finna sätt att förmedla rikedomen i den poesi och prosa som skrevs på jiddisch till engelsktalande läsare och få dem att förstå hur rikt det litterära arvet på detta språk var. Men han var medveten om att hur kloka, mjuka och älskvärda dessa ansträngningar än hade varit, skulle de haft karaktären av arkeologisk forskning, det slags arbete som består av att återupprätta och presentera små delar av ett jättestort Pompeji. Det är sant att tusentals eller till och med tiotusentals judar fortfarande talar jiddisch, men det är alltför få för att en levande litteratur eller en kultur skall kunna utvecklas.

Spridda rester av det judiska folket finns över hela världen och en del sekulariserade traditioner uttrycks på andra språk. Det judiska har fått en framskjuten plats i den moderna amerikanska romanen. Men detta kan inte i någon större utsträckning bidra till att den speciella judiska traditionen överlever. För länge sedan och ända fram till våra dagar har judiska författare diskuterat denna fråga: Är Heine en judisk författare? Är Börne det? Bör man betrakta dem som judar eller bara som tyskar? Det finns inget och kan inte finnas något entydigt svar på den frågan. Heine kämpade med sitt judiska dilemma hela sitt liv. Och det gjorde också Börne. ”*Gestern noch ein Held gewesen, ist man heute schon ein Schurke*” — ”Igår en hjälte, idag blott en skurk” — kommenterade Heine Börnes ”omvändelse” till kristendomen, bara för att snart följa i hans fotspår för att få ”en inträdesbiljett till den

europiska civilisationen”. En generation senare verkade den judiska bördan lättare att bära för sådana tyska författare som Franz Werfel, Arnold och Stefan Zweig, Wassermann och de många andra som fick världsrykte före den nazistiska eran.

Rätt många polska författare har varit av judiskt ursprung, till exempel Julian Tuwim och Antoni Slonimski, som var de mest framstående poeterna under mellankrigstiden. Det judiska motivet skymtade bara i förbigående fram i deras böcker, tills massakern av gettona gav deras poesi en ny dimension. Ändå har de aldrig samma intensiva medvetenhet om sin judiska tillhörighet som Isaac Babel, bolsjeviken som kämpade i inbördeskriget och som drucknade i den ryska revolutionens hav.

I Ryssland gjorde bosättningsbestämmelserna varje organisk andlig sammanväxning mellan judar och slaver omöjlig. I Polen levde judar i verkliga getton även före 1940. Polsk nationalism, antisemitism och katolsk klerikalism å ena sidan och judisk separatism, ortodoxi och sionism å den andra motarbetade en varaktig och fruktbar sammansmältning. Vi bör komma ihåg att det var sionismens och inte bara socialismens teoretiker som talade om den judiska ”ekonomins” improduktiva karaktär i Diasporan. I vilket fall som helst var en motsättning mellan de produktiva och de improduktiva faktorerna i samhället oundviklig. Och ur denna motsättning, som var bestämd av sociala och ekonomiska orsaker, växte under århundraden det ideologiska främlingskapets enorma överbyggnad fram. I Polen var främlingskapet mellan de två kulturerna så stort att det aldrig existerade någon kontakt mellan den polska och den judiska litteraturen. För att vara mer exakt: polska författare, akademiker och lärare var inte ens medvetna om att Warszawa var centrum för en blomstrande modern litteratur som skrevs på jiddisch och som lästes och beundrades av judar (och inte bara judar) över hela världen.

I slutet av artonhundratalet var situationen i Ryssland mer komplicerad. Den ryska kulturen hade stor förmåga att assimilera andra kulturer, vilket till stor del berodde på det allmängiltiga i de idéer, som Tolstoj, Plechanov och Lenin i modern tid tillförde den. Det är emellertid svårt att tala om något speciellt judiskt inflytande på rysk kultur. Inte förrän på 1890-talet började det finnas ryska judiska författare. Och de kom slutgiltigt in i litteraturen med revolutionen, som var deras ”inträdesbiljett” till den kultur som i århundraden hade hållit dem utanför. Isaac Babel hade nästan inga föregångare och den störste judiske mästaren i rysk prosa i revolutionsgenerationen var Lev Trotskij. Ändå var det inte som jude han utövade sitt inflytande. Judiska ämnen kom in i den polska litteraturen mycket tidigare, och polska författare och poeter från Mickiewicz till Orzeszkowa och Konopnicka var intensivt upptagna av den judiska frågan innan Polen hade återfått sin självständighet. Men ändå är jag rädd för att de judiska motiven i deras poesi och romaner verkar mycket exotiska och esoteriska och kanske fullständigt omöjliga att förstå för den nya generation polacker som växer upp i ett Polen utan judar.

Är det verkligen möjligt att den judiska närvaron i Östeuropa inte skulle lämna några spår? Det finns en del spår kvar. Men om de spåren i framtiden kommer att vara mer meningsfulla än de som indianerna lämnat efter sig i den amerikanska civilisationen är en annan fråga. För judar i vår generation är det mycket svårt att fatta verkligheten bakom det faktum att Central- och Östeuropa är *judenrein* dvs. att hela denna del av samhället som en gång hade en ofantligt stor betydelse utplånats.

Idag uppträder det i Israel en så att säga ny plötslig förändring av juden och hans identitet. Israels kulturella medvetande är hebreiskt och eftersom det får sin historiska näring från Bibeln och Talmud och den medeltida liturgin, stöds det av spöken ur det förflutna. Mea Shaarim har inte åstadkommit någon litteratur alls därför att allt världsligt författarskap på

hebreiska för den sant ortodoxe juden är en hädelse. Det spelar ingen roll hur mycket den unge författaren än försöker hävda sin revolt mot den religiösa traditionen och sitt självständiga förhållande till den, när han ändå måste gräva i det för flutna för att återuppliva språket, som liksom latinet var ett dött språk under två tusen år. Det har överlevt inom teologin men kan nu inte så lätt bli levande vardagsspråk igen. Traditionen har sin objektiva logik och måste vara tung att bära för den nya generationen israeliska författare. Själv kan jag inte acceptera denna nya hebreiska förändring av det judiska medvetandet och införliva den med min identitet. Jag är alltför starkt formad av en internationell tradition, av polsk, rysk, tysk, engelsk och framför allt marxistisk tradition för att kunna göra det. Hebreiskan hörde till min barndom och tidiga ungdom. Eftersom jag brutit med den och förkastat den kan jag nu inte gå tillbaka till den.

Som obotfärdig marxist, ateist och internationalist — hur kan jag då vara jude? Vad är det som närmar mig till den ”negativa gemenskapen”?

Paradoxalt nog känner jag samma skräck som den ortodoxe och sionistiske juden gör. Jag tror inte att antisemitismen är en förbrukad kraft. Jag fruktar att vi i vår västerländska välfärdsstat kanske lever i ett falskt paradys. Den förtröstansfulla känslan av att vi befriats från antisemitismen kan mycket väl vara en illusion, en speciellt judisk illusion som skapats av vårt ”överflödssamhälle”.

När Trotskij ställdes inför nazismens fenomen, beskrev han det som ”den internationella politiska tankens samlade avfall” som användes för att skapa ”den nya germanska messianismens andliga skatt”. Nazismen påverkade och förenade alla de barbariska krafter, som gömde sig under det ”civiliserade” klasssamhällets tunna yta. I en mening som är värd att minnas och som är fylld av föraningar om gaskamrarna sammanfattar Trotskij på följande sätt nazismens väsen: ”Allt det som samhället skulle ha förkastat, om det utvecklats normalt (dvs. mot socialism) ... och betraktat som kulturens avskräde väljer nu ut genom dess hals: det kapitalistiska samhället spyr ut osmält barbari ...” Jag tror inte att vårt borgerliga samhälle i väst (och detta gäller tyvärr också det efterkapitalistiska samhället i Ryssland) har kunnat smälta och befria sitt system från de århundraden av samlat barbari som Hitler representerade. Jag har hört berättas att judarna, när rationalismens århundrade började, accepterade den allmänna toleransen och sade till varandra: ”Låt oss inte bry oss om Talmud och Torah mer utan låt oss i stället dansa runt förnuftets gudinna.” Men förnuftets gudinna svek. Hon var en mycket borgerlig gudinna, vars penningtransaktioner (som inte bara är något som judar sysslar med) inte tillät henne att förinta barbariet. Detta är ett samhälle som vid varje ögonblick av akut otrygghet piskar upp rasism, nationalism och främlingshat. Och vem är mer främmande än en jude?

Låt oss nu inte inbilla oss att vi i denna brittsommar av borgerligt efterkrigsvälstånd åter dansar runt förnuftets gudinna och att hon denna gång inte skall svika oss, utan ge oss all sin välsignelse, nu och för evig tid. Även i detta lugna, mycket liberala och högt civiliserade engelska samhälle ser vi ibland hakkors dyka upp här och där, ditklottrade på hyreshus i de ”respektabla” kvarteren. Av egen erfarenhet vet jag att när man söker våning i London, t.ex. i Hampstead, kan man få höra att grannarna inte skulle vilja ha en neger eller en jude som hyresgäst, men att de säkert skulle välkomna mig själv som ”undantag”. Ja, under den vackra ytan döljer sig det hårda, råa barbariet som alltid är redo att bryta fram.

Vi kanske tror att antisemitismen redan är en förbrukad kraft därför att människorna i vår välfärdsstat på det hela taget är belåtna och tillfredsställda. Deras sociala problem tycks ha försvunnit. Men låt detta samhälle drabbas av en svår chock så att människorna tvingas lida!

Låt det åter bli miljoner arbetslösa och vi kommer att få se samma lägre medelklass förena sig med det lumpproletariat, som Hitler rekryterade sina anhängare från och löpa amok av antisemitism! Så länge nationalstaten utövar sin överhöghet, så länge vi inte har ett internationellt fungerande samhälle, så länge varje nations rikedomar ligger i händerna på en nationalistisk kapitalistisk oligarki, kommer vi att ha chauvinism, rasism och dess kulmination antisemitism. Därför anser jag att den judiske och den icke-judiske intellektuelles roll, de som är medvetna om den judiska tragedins totala djup och om hotet att den kan upprepas, är att förbli den evige protestanten. Att fortsätta oppositionen mot de existerande makthavarna, att kämpa mot tabun och konventioner, att strida för ett samhälle där nationalism och rasism till slut förlorar sitt grepp över människorna. Jag vet att detta inte är någon lätt utväg. Det kan bli både svårt och smärtsamt. Och för dem som väljer den vägen finns det inga klart formulerade handlingsföreskrifter. Men om vi inte förblir protestanter, kommer vi att fortsätta att röra oss inom en farlig och dödsbringande självmordscirkel.

När man ser vad de judiska intellektuella i västvärlden åstadkommit, kommer man till en ganska sorglig och nedslående slutsats. Det mest utmärkande för de judiska intellektuella i västvärlden är just deras utomordentliga konformism i både politiskt, ideologiskt och socialt hänseende. I det kalla kriget, som dominerat våra liv i mer än tretton år, har judarna spelat en mycket framstående roll. Jag borde kanske inte i min anklagelse inbegripa dem som sysslat med rent naturvetenskapliga studier. Men när det gäller de humanistiska områdena finns det bland alla historikerna, statsvetarna och sociologerna etc. ett stort antal judar, som är häftigt engagerade i detta kalla krig för vårt samhälles skull, detta samhälle, som ännu inte förintat barbariet. När man betraktar Pangloss' efterföljare, som förkunnar att "vårt amerikanska levnadssätt" eller "vårt engelska levnadssätt" är det bästa möjliga av alla levnadssätt, frestas man ibland att be att något slags *numerus clausus* skulle hindra de judiska intellektuellas väg till Panglossyrket, där de är så högljudda och i så relativ majoritet. Det bär mig emot att reagera mot dem och ta på mig Kassandras roll, för jag litar ännu på att "den evige protestanten" (jag tillåter mig att använda professor Daiches uttryck) kommer att få se sina ideal och förhoppningar realiserade. Jag anser att sökandet efter en identitet är berättigat enbart om detta sökande kan hjälpa den judiska intellektuelle i hans strävan att skapa en bättre värld för hela mänskligheten.